

dr hab. Michał Głowacki, prof. UW
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski
ul. Bednarska 2/4, 00–310 Warszawa
michal.glowacki@uw.edu.pl

Warszawa, 28.11.2022 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Małgorzaty Mielcarek-
Badziak pt. „Wielozadaniowość dziennikarzy jako strategia
uprawiania zawodu w czasach ponowoczesnych”**

Zmiany technologiczne i społeczne powodują erozję tradycyjnych mediów oraz zmiany aktywności współczesnego dziennikarza. Do cech charakterystycznych tzw. ery cyfrowej, ery konwergencji i czwartej (piątej?) rewolucji przemysłowej zalicza się rosnące znaczenie baz danych, algorytmów, platform, rozszerzonej rzeczywistości oraz miękkich i twardych elementów infrastruktury mediów, z uwzględnieniem mechanizmów geolokalizacji i systemów rekomendowania lub weryfikacji prawdziwości publikowanych treści. Nowe media i technologie wpływają na formy produkcji, dystrybucji, komunikacji z użytkownikiem, włączając użytkownika we współtworzenie i współdecydowanie o zawartości. Nowe formy mediów i praktyki ukierunkowane na szybkość informacji i upodmiotowienie publiczności zmieniają media i poszczególne ich działy (w szczególności redakcje newsowe) na całym świecie. Ciągłej zmianie podlegają też zatem zarówno struktura, jak i kultura organizacyjna mediów, które ewoluują w stronę zwiększenia poziomu mobilności i zwinnego zarządzania – niejako w opozycji do klasycznej hierarchii i ‘odgórnego’ podziału funkcji i zadań w newsroomie.

Wyzwania dla współczesnych mediów można badać na wiele sposobów, z uwzględnieniem zarządzania technologią, jakości systemów odpowiedzialności oraz wspomnianego ‘mieszania się’ ról i obowiązków. W ten wielowymiarowy krajobraz transformacji dziennikarstwa wpisują się praktyki wielozadaniowości (*multitasking*) i posiadania wielu umiejętności (*multiskilling*), które stanowią przedmiot badań pracy doktorskiej Pani mgr Małgorzaty Mielcarek-Badziak.

Z punktu ważności i aktualności tematu, praca Pani mgr Mielcarek-Badziak wpisuje się we współczesne światowe trendy badań nad dziennikarstwem. Kwestie zmieniających się warunków pracy w mediach stanowią przedmiot analiz w wielu krajach na świecie, zarówno z perspektywy studium przypadku wybranych organizacji medialnych, jak i podejścia porównawczego (np. między systemami medialnymi oraz między poszczególnymi organizacjami). Badaniom współczesnych ról dziennikarskich towarzyszy ciągła niepewność co do efektów nakładania się na siebie procesów globalnych i regionalnych kontekstów kulturowych. Analiza wyzwań i mechanizmów w dziennikarstwie może uwzględniać zatem zarówno zaszłości historyczne, topniejący poziom wolności słowa (w skali świata i w Polsce), jak i odpowiedź mediów na współczesne kryzysy społeczne (ograniczanie praw człowieka, katastrofy humanitarne i ekologiczne, nowe formy autorytaryzmów, i inne).

Praca Pani mgr Mielcarek-Badziak powstała w okresie pandemii, co zapewne wzmocniło krytyczne spojrzenie na wielozadaniowość i zmianę w dziennikarstwie w okresie izolacji, i zapotrzebowania na prawdziwą rzetelną informację. Autorka podkreśla swoje doświadczenie pracy w mediach (redakcja TVN24), co pewnie pomaga rozumieniu procesów adaptacji z punktu widzenia newsroomów. Jako badaczka mediów i dziennikarka twierdzi, że ponowoczesności towarzyszy poczucie niepewności i ciągłości zachodzących zmian; „[s]am okres, w którym niniejsza dysertacja powstawała, a więc czas ogólnoswiatowej pandemii, również miał wpływ na poczucie braku stabilności, płynności i permanentnej zmiany. Przedstawiciele zawodu mogą mieć zatem poczucie braku przewidywalności” (s. 7).

Autorka dostrzega „wyraźne braki w opracowaniach podejmujących tematykę praktyki dziennikarskiej w ponowoczesnej rzeczywistości” (s. 14). Badania wielozadaniowości są wciąż nieliczne i często dotyczą wyłącznie systemowej wizji lub systemów wyobrażeń dziennikarzy-respondentów. We wstępie słusznie zauważa, że „[w] kontekście zawodu dziennikarza i jego miejsca w dynamicznym środowisku zmieniających się mediów – zarówno tych tradycyjnych, jak i nowych – konieczne jest opisanie transformacji, jaka zachodzi w praktyce wykonywania tego zawodu” (s. 6). Należy zgodzić się również ze stwierdzeniami, że zrozumienie zmiany we współczesnym dziennikarstwie wymaga kompleksowego spojrzenia, a przede wszystkim wypracowania narzędzia badawczego, które uporządkuje założenia teoretyczne i metodologiczne badań dziennikarzy w badanym okresie. Wyzwaniem dla badania wielozadaniowości jest odpowiednie określenie przedmiotu i celów badań.

Przedmiot i zakres badań

Cele i zakres badań wielozadaniowości zostały określone w kilku fragmentach pracy. Jak na badanie dziennikarstwa w czasach ponowoczesnych przystało, analiza dotyczy zarówno ról dziennikarskich, jak i zmieniających się kontekstów społecznych, kulturowych, politycznych, ekonomicznych i medialnych. Pani mgr Mielcarek-Badziak zaznacza, że „[c]elem analizy będzie zestawienie przyjętego sposobu postrzegania dziennikarstwa i roli dziennikarza z okolicznościami, procesami przemian i konsekwencjami wynikającymi z pojawienia się nowych technologii, oczekiwań rynkowych, zjawisk, takich jak tabloidyżacja i *infotainment*” (s. 17). I choć na pierwszy rzut oka temat wydaje się niezwykle szeroki, to czytamy jeszcze, że „[p]odstawowym celem pracy pozostaje opis i charakterystyka zmian, jakie ponowoczesność wniosła do pracy dziennikarzy oraz próba odpowiedzi na pytanie, czy trwanie przy tradycyjnym modelu dziennikarstwa w obecnej rzeczywistości jest możliwe (s. 15)”. Autorka ma świadomość, że odpowiedź na to pytanie oznacza znalezienie równowagi między starym a nowym w mediach, ale też między starym a nowym w badaniu mediów i dziennikarzy.

Pani mgr Mielcarek-Badziak swoje badania koncentruje na czynnikach „wpływających na codzienne wykonywanie obowiązków przez przedstawicieli tego zawodu, które jednocześnie obrazują zmiany, jakie w nim zachodzą, oddalając go od pierwotnego charakteru tej profesji” (s. 5). W zakresie zainteresowań Autorki pozostają zjawiska związane z dynamiką tworzenia i dystrybucji newsów. Te wiążą się natomiast zarówno z konwergencją mediów w rozumieniu technologicznym, jak i pomieszaniem informacji z rozrywką, co lokuje pojęcie wielozadaniowości w zacieraniu się tradycyjnych ról dziennikarskich z uwzględnieniem przykładów tabloidyżacji i urozrywkowania informacji.

Z jednej strony, Autorka kładzie nacisk na postępujące zjawisko „*infotainmentu* i wynikającej z niego zmiany formy podawania informacji (serwisy informacyjne, szczególnie telewizyjne kierujące się w stronę rozrywkową)” (s. 16). Z drugiej zaś, podłoże teoretyczne i wnioski są budowane w oparciu o pojęcie ponowoczesności i „proces stałego, ewolucyjnego rozwoju cywilizacji, a tym samym kontekstu pracy samych dziennikarzy” (s. 55). Kluczowym wydaje się kontekst organizacyjny, ale też zacieranie się granic między służbą i misją publiczną mediów (bez względu na formę własności), a treściami komercyjnymi.

Zgodnie z określonymi celami, Autorka podejmuje analizę wybranych warunków, czynników, praktyk i narzędzi, które są analizowane z punktu widzenia zewnętrznego otoczenia organizacji medialnej, w tym w szczególności spełniania oczekiwań publiczności mediów cyfrowych i zachowania przewagi konkurencyjnej na dynamicznie rozwijającym się rynku medialnym. Autorka zaznacza jednocześnie, że „mnożenie się zadań stawianych przed dziennikarzami i wielokanałowość dystrybuowania przekazu ma prowadzić do utrudnienia wykonywania obowiązków przez dziennikarzy” (s. 50). Wiele miejsca w pracy poświęca procesom komercjalizacji, celebrytyzacji i tabloidyzacji, które analizuje jako potencjalne zagrożenia dla jakości i normatywnych koncepcji dziennikarstwa; dziennikarstwo jako służba publiczna.

Szkoda, że Autorka nie wyjaśnia, dlaczego nie podjęła się analizy ewolucji dziennikarstwa w stronę wielozadaniowego, wielowymiarowego i ‘wieloumiejętnościowego’, które byłoby rozumiane jako zmiana organizacyjna. Skonfrontowanie głównych założeń tzw. ponowoczesności mediów z badaniami w newsroomie pewnie oznaczałoby wejście w obszar badań zarządzania mediami i kultury organizacyjnej, co nie stanowi celu pracy. W wyjaśnieniu obszaru badań brakuje natomiast podsumowania wniosków z badań w zakresie dziennikarskich ról i umiejętności (zobacz np.: Örnebring, 2016; Nygren i Dobek-Ostrowska, 2015; Mellado, 2020) oraz wskazania potencjalnych różnic między wielozadaniowością a zmianą w klasycznych etapach produkcji newsów – chociażby w najbardziej klasycznej formie, np. wydarzenie/koncepcja, gromadzenie materiałów → praca nad materiałami (selekcja newsów) → publikacja → relacje z publicznością → dobro wspólne (?).

Osobną kwestię stanowi zakres czasowy przeprowadzonych badań. Tytułową ponowoczesność autorka lokuje w skomplikowanych (i niepewnych) ramach czasowych. Na przykład, we fragmentach poświęconym przeglądowi literatury Pani mgr Mielcarek-Badziak identyfikuje różne spojrzenia na ramy czasowe ponowoczesności, co ma swoje odzwierciedlenie w prezentacji wyników badań empirycznych i rozumienia pojęcia ponowoczesności. Z analizy teorii i źródeł rysuje się obraz dziennikarstwa, które musi wybierać między presją czasu, followersami i lajkami, a informacją rozumianą jako służba publiczna; zachodnie standardy dziennikarskie i nauka z tym związana. Może niepotrzebnie Autorka wraca tutaj do przeszłości (?). Stwierdzenia, że „[j]uż w połowie XIX wieku prasa przestała być

traktowana jako jeden z elementów edukacji społecznej, a zaczęła być narzędziem w rękach właścicieli do realizowania celów ekonomicznych” (s. 39) dają nam obraz pewnych zaszłości historycznych i kulturowych, które wymagałyby doprecyzowania.

Pytania i hipotezy badawcze

Głównym założeniem Autorki jest stwierdzenie, „że owe zjawiska (infotainment i komercjalizacja – MG) zmieniają też rolę i sposób działania samego dziennikarza. Ten przestaje skupiać się na zbieraniu i podawaniu informacji, ale musi poświęcić uwagę na uatrakcyjnienie przekazu” (s. 16). Szkoda, że Autorka nie pokusiła się o usystematyzowanie zestawu hipotez badawczych, które są w niniejszej pracy weryfikowane. Brakuje także usystematyzowania pytań badawczych, na które zamierza w pracy odpowiedzieć.

Na kilka pytań ogólnych Autorka zwraca uwagę we wprowadzeniu, zastanawiając się na przykład „w jaki sposób narzędzie (media – MG) to może oddziaływać na podejmowane przez dziennikarzy działania i wykonywanie przez nich wyznaczonych zadań?” (s. 16). W innym miejscu stawia również pytanie o scenariusze rozwoju dziennikarstwa, akcentując tym samym prognozę na temat deinstytucjonalizacji (przewaga user generated content nad dziennikarstwem tradycyjnym?): „Czy zacieranie się granic pomiędzy nadawcą a odbiorcą, czy też między rolami pracowników mediów, może ostatecznie doprowadzić do chaosu, gdzie kontrola nad obiegiem informacji przestanie być realizowana przez aktorów instytucjonalnych?” (s. 16).

Większość z zadawanych w pytań dotyczy technologicznego i społecznego kontekstu zmiany współczesnych mediów, choć pojawiają się też rozważania na temat nowych praktyk dziennikarskich. Zarówno hipotezy, jak i pytania badawcze Autorka weryfikuje głównie w oparciu o przegląd literatury naukowej, który jest prezentowany w rozdziałach 1–3.

Podłoże teoretyczne

Pozycjonowanie studiów nad zmianą i wielozadaniowością w dziennikarstwie w dostępnej literaturze przedmiotu dotyczy zarówno problemów definicyjnych ponowoczesności, jak i rozważań nad istotą i zadaniami dziennikarstwa. Autorka

zaznacza dodatkowo, że podłoże teoretyczne i rozpoznawcze dla badań stanowią „zarówno klasyczne opracowania dotyczące komunikacji masowej i mediów masowych (McQuail, 1987; Goban-Klas, 2004; Baran, Davis, 2007; Dovey i in., 2008), jak i te traktujące o zmianach w zakresie zadań stawianych przed dziennikarzami (Hanitzsch, 2007, Mellado, 2015, Filak, 2015) oraz prace opisujące charakterystyczne cechy mediów internetowych (Levinson, 2006, 2010; Manovich, 2006; McNair, 2006)” (s. 7). Wiele miejsca w pracy Autorka poświęca istocie konwergencji, komercjalizacji, celebrytyzacji tabloidyzacji itd., przywołując odpowiednie rozważania teoretyczne i dorobek znanych naukowców.

Z jednej strony, prezentacja zróżnicowanych podejść i rozważań (opublikowanych zarówno w Polsce, jak i zagranicą) świadczy o dużej wiedzy Autorki na temat rozwoju studiów medioznawczych w erze cyfrowej. Dodatkowo, może być też traktowana jako przykład wnikliwej kwerendy bibliotecznej. Z drugiej strony, pytania, czy rzeczywiście wszystkie z przywoływanych koncepcji i teorii zbliżają nas do zrozumienia istoty wielozadaniowości. Autorka w swojej pracy wiele uwagi poświęca teoriom konwergencji, komercjalizacji i tabloidyzacji, a pomija w dużej mierze teorie wielozadaniowości i umiejętności dziennikarskich. Sama dostrzega ewolucję i konieczność ciągłego rozszerzenia badań w tym zakresie; np. „[j]eszcze kilkanaście lat temu wielozadaniowość dziennikarza postrzegana była jako umiejętność korzystania z różnych kanałów mediów tradycyjnych” (s. 55), „[N]ależy przy tym zaznaczyć, że autorka zdaje sobie sprawę, iż poruszany aspekt wielozadaniowości jako nowej strategii wykonywania zawodu przez dziennikarzy jest dziedziną, która wymaga bieżącego dookreślania” (s. 14).

Autorka nie wyjaśnia różnic międzypokoleniowych, choć dostrzega różnice w wielozadaniowych i wieloumiętnościowych mediach ze względu na czynniki społeczne i ekonomiczne; „[t]rzeba jednocześnie mieć świadomość tego, że w epoce ponowoczesnej z pewnością nie można mówić o homogenizacji świata dziennikarskiego. Dziennikarze od zawsze różnili się płcią, wiekiem, poziomem wykształcenia czy redakcją, dla której pracowali” (s. 52). Niestety, istotne narracje na temat międzypokoleniowego ścierania się starego z nowym w dziennikarstwie giną w natłoku informacji, z których nie dowiadujemy się ostatecznie, które warunki i narzędzia Autorka uważa za najbardziej kluczowe dla współczesnej zmiany w dziennikarstwie (i o jakich grupach pracowników i współpracowników mediów mówimy?).

Skupienie się na szerokim przeglądzie społecznych i technologicznych teorii mediów idzie tutaj w parze z niedosytem w zakresie prezentacji badań empirycznych nad wielozadaniowością. Na przykład, Autorka powołuje się na badania Claudii Mellado, ale nie podejmuje próby konfrontacji koncepcji ról dziennikarskich, które w ostatnich latach mocno ewoluowały (Mellado et al., 2017; Mellado, 2020). Dodatkowo, uzupełnienia i aktualizacji wymagałyby koncepcje hybrydyzacji i ewolucji mediów w epoce platform i cyfrowej.

Osobną kwestię stanowi odwoływanie się do wyników badań empirycznych o dziennikarstwie w Polsce, które były prowadzone w ramach międzynarodowych projektów badawczych, np. „The Worlds of Journalism” pod kierunkiem Thomasa Hanitzscha lub „Professional Role Performance” kierowany przez Claudię Mellado. W przeglądzie teorii (i stanu badań) o wielozadaniowości brakuje też odwołania się do wyników badań międzynarodowego projektu „Journalism in Change: Professional Journalistic Cultures in Russia, Poland and Sweden” (2011–2015). Na przykład Autorka przywołuje jako źródło publikację J. Höka, choć nie podejmuje polemiki o wynikach badań ilościowych i jakościowych. Przywołanie badań na temat współczesnych form zatrudnienia i polityki kadrowej, mogłyby stanowić cenne uzupełnienie wniosków w zakresie wpływu wielozadaniowości na wizję i jakość dziennikarstwa.

Metodologia i prezentacja wyników badań

W pracy Pani mgr Mielcarek-Badziak ujęcie teoretyczne dominuje nad perspektywą badań empirycznych. Samą próbę empirycznej weryfikacji stawianych hipotez należy ocenić pozytywnie. Dobrze, że w pracy pojawiają się badania własne, które dodatkowo są udokumentowane załącznikiem w postaci narzędzia badawczego – kwestionariusza wywiadu pogłębionego. Zastosowanie badań jakościowych w postaci wywiadu pogłębionego jest jak najbardziej zrozumiałe; w wielu projektach badawczych na temat współczesnego dziennikarstwa stosuje się wywiad pogłębiony dla wzmocnienia wyników badań ilościowych. Zastosowanie metody wywiadu wymaga od badacza precyzyjnego określenia i wyjaśnienia doboru próby badawczej, a także dostarczenia informacji, które pozwolą odczytać główne wyniki przeprowadzonych analiz.

Informacji na temat celów badania empirycznego dziennikarzy w Polsce dostarcza załączony kwestionariusz wywiadu. To narzędzie badawcze składa się z kilkunastu pytań badawczych, które Autorka dzieli na cztery główne bloki tematyczne: 1) role i zadania dziennikarzy, 2) prywatyzacja i komercjalizacja (kontekst), 3) nowe media, 4) tabloidyzacja i celebrytyzacja. Dobór pytań zadawanych dziennikarzom ma na celu zweryfikowanie przedmiotu badań i rozważań teoretycznych prezentowanych w poprzednich rozdziałach. Autorka wyjaśnia dodatkowo, że w trakcie rozmów nie pytała wprost o rozumienie wielozadaniowości; „[z]atem, by scharakteryzować zmiany w zakresie zadań, jakie stoją przed przedstawicielami zawodu, badani są proszeni o opisanie, jak sami definiują rolę dziennikarza, ale też w jaki sposób określają oni specyfikę swojej pracy” (s. 154).

Autorka w kilku miejscach wyjaśnia, że dobór próby miał na celu uwzględnienie różnorodności opinii przedstawicieli mediów publicznych, prywatnych, newsowych portali internetowych, itd. W opisie metodologii i wyników badań nie podejmuje się próby identyfikacji respondentów ze względu na stanowisko (zarządzający, redaktor naczelny, dziennikarz, producent). Można przecież zakładać, że pełniona funkcja i pozycja w newsroomie może wpływać na opinie w zakresie efektów konwergencji, przejawów tabloidyzacji oraz erozji normatywnych teorii dziennikarstwa. O różnicach kulturowych między zarządzającymi a pozostałymi pracownikami mediów pisał np. Nissen (2014), dowodząc, że ścieranie się starego z nowym jest wynikiem pozostających nieustannego konfliktu między kulturą menedżerów, a kulturą dziennikarzy.

W trakcie rozmów z pracownikami mediów podejmowano tematy związane z ideałami dziennikarstwa, ale też komercjalizacją, konwergencją, tabloidyzacją, celebrytyzacją i wpływem nowych mediów, i technologii na pracę dziennikarską. To, co Autorka badała, to indywidualne opinie na temat jakości dziennikarstwa i wpływu zmiany technologicznej na pracę we współczesnym newsroomie. Szkoda, że wiele pytań w kwestionariuszu dotyczy opinii (pytania rozpoczynające się od: Czy...), gdzie w zasadzie sugerujemy respondentom wybór między perspektywą ‘tak’, a perspektywą ‘nie’.

W pracy brakuje informacji o kluczu kodowym i sposobach, w jaki dane zostały zakodowane i zaprezentowane. Na podstawie opisu wybranych cytatów z wywiadów pogłębionych, Autorka buduje narrację, która wynika z prezentowanego w pracy podłoża teoretycznego (głównie: społecznym i technologicznym).

Oceniam pozytywnie próby budowania wniosków z przeprowadzonych analiz w postaci podsumowań i wykresów (tabel). W wielu miejscach Autorka podejmuje próbę ilustrowania wyników badań jakościowych, co ma miejsce w dość ciekawym fragmencie, który podsumowuje postrzeganie różnic między dziennikarstwem profesjonalnym a obywatelskim (s. 163). Wciąż nie wiemy jednak, jak to się ma do praktyk wielozadaniowości i które z czynników organizacyjnych (stanowisko pracy, doświadczenie, wiek) można potraktować jako istotne z punktu widzenia zmiany i wielozadaniowości? W swojej analizie Autorka wiele miejsca poświęca badaniu stosunku respondentów do wpływów politycznych, ale różnice w postrzeganiu niezależnego dziennikarstwa między mediami publicznymi i prywatnymi pozostają trudne do uchwycenia.

Konkluzje

Autorka twierdzi, że „[p]rzeprowadzona (...) analiza, uwzględniająca zróżnicowaną grupę przedstawicieli zawodu, dostarczyła wyczerpujących odpowiedzi na postawione pytania, które pozwalają na zilustrowanie współczesnych praktyk dziennikarskich w badanych zakresie, a także zestawień empirycznych doświadczeń dziennikarzy z teoretycznymi założeniami opisanymi we wcześniejszych etapach dysertacji” (s. 208). Można oczywiście dyskutować o poziomie reprezentatywności próby badawczej i formułowaniu wniosków o wielozadaniowości w oparciu o wyobrażenie 15 polskich dziennikarzy. Dotarcie do współczesnych dziennikarzy jest z założenia dla badacza trudne, także ze względu na wielozadaniowość i presję czasu.

Myślę, że główny problem w ocenie pracy Pani mgr Małgorzaty Mielcarek-Badziak wiąże się z doprecyzowaniem obszaru i zakresu badań. Z jednej strony otrzymujemy wnikliwą analizę czynników kontekstowych (ekonomia, polityka, zmiany technologiczne), a samo pojęcie wielozadaniowości gdzieś się w tym wszystkim gubi. Dodatkowo, można odnieść wrażenie, że tytułowa wielozadaniowość nie idzie w parze z wystarczającą analizą warunków, czynników, praktyk i narzędzi, które świadczyłyby o zmianie pracy w newsroomie. W istocie wyniki badań jakościowych dotyczą głównie opinii wyselekcjonowanej grupy polskich dziennikarzy i nie jest jasne czy wielozadaniowość we współczesnym dziennikarstwie jest traktowana bardziej jako szansa czy zagrożenie.

Dostrzegając ograniczenia teoretyczne i metodologiczne, ale też rzetelną kwerendę i trudność podejmowanej tematyki, pracę oceniam pozytywnie. **Wnioskuje tym samym o dopuszczenie Pani mgr Małogorzaty Mielcarek-Badziak do kolejnych etapów procedury doktorskiej w świetle obowiązujących przepisów. Uważam, że praca doktorska pt. „Wielozadaniowość dziennikarzy jako strategia uprawiania zawodu w czasach ponowoczesnych” spełnia kryteria, które są stawiane w przewodzie doktorskim.**

Widera